

КОНЦЕПЦИЯ ЗА ЦЕНТРИРАНА ВЪРХУ СЕМЕЙСТВОТО СОЦИАЛНА РАБОТА СРЕЩУ ИЗОСТАВЯНЕТО НА ДЕЦА

Полина Ставрева-Костадинова

*Технически университет – п. код 9010, ул. Студентска” № 1, Варна, България
polina_stavreva@abv.bg*

CONCEPT OF SOCIAL WORK CENTERED ON FAMILY AGAINST ABANDONMENT OF CHILDREN

Polina Stavreva – Kostadinova,

Technical University of Varna – 9010, “Studentska” Str. №1, Varna, Bulgaria

ABSTRACT

Abandonment of a child is often considered a moral crime against the potential development of the child. Family social work against the abandonment of children passes through several stages: predicative stage, stage of decision-making, stage of the multifunctional support, stage of increased parental capacity. Each of them meets the psychological and social status of parents and family. The measures taken against the abandonment can be effective if social work is directed towards the ultimate goal to increase the capacity of parents raising children. This way of working has an effect on subsequent born children.

Key words: abandonment, family breakdown, individual approach, abandoned children, mothers in risk

Анализ на състоянието на сектора към 2012 година

Създаването на множество паралелни на семейството структури дава възможност на млади рискови по отношение на изоставяне на децата си майки, да вземат именно това решение – имат възможност за избор кой и доколко да поеме техните собствени отговорности за родителстване. Следователно, системата за закрила на детето е ефективна, но неефикасна по отношение на изоставянето от страна на биологичната семейна общност.

Съм 2012г. Тази система в страната е законово осигурена посредством следните нормативи:

- Конституция на Република България;
- Конвенция за правата на детето;
- Семейен кодекс;
- Закон за закрила на детето и подзаконовите му нормативни актове;
- Закон за семейните помощи за деца;
- Закон за интеграция на хората с увреждания.

„Превенция” се дефинира като изпреварваща мярка за закрила на дете в социален и/или здравен риск от нарушаване на неговото право на нормално физическо, умствено, нравствено и социално развитие.

Пряко ангажиран с дейностите по превенция е отделът за закрила на детето в Дирекция “Социално подпомагане” (ОЗД в ДСП), структура на Агенцията за социално подпомагане (АСП). Основна функция на ДСП е осъществяването на текущата практическа дейност по закрила на детето в общината (чл.21(1), т.1 от Закона за закрила на детето), тя определя и провежда конкретни мерки по закрилата на детето и контролира изпълнението им чл. (21(1), т.2 от ЗЗД). Настаняването извън семейството би трябвало да е последна мярка за закрила и да се предприема в случаите, когато има риск за здравето и живота на детето (10-14).

Подкрепата на майката и детето срещу изоставянето на детето на ниво „родилен дом” би трябвало да се осъществи ефективно чрез предоставяне на различни видове социални

услуги, предлагани в общността, но така, че биологичната среда да се запази като обгрижваща детето (4, 7, 2). Такива услуги са:

•Звено “Майка и бебе” – настаняват се бременни след 8-ми месец на бременността и майки с деца до 2 годишна възраст, където се осигурява подслон, подкрепа, обучение за изграждане на умения за отглеждане на дете, в ранна детска възраст;

•Център за социална рехабилитация и интеграция и Център за обществена подкрепа – трябва да осигурят подкрепа, консултиране и обучение на семейството срещу изоставянето на детето.

За подкрепа на детето и семейството може да се отпуска финансова помощ и/ или помощ в натура. Тази помощ е предназначена за превенция и реинтеграция, отглеждане на детето при близки и роднини или в приемно семейство. Финансовата помощ е месечна и еднократна. Целта на мерките за закрила в семейна среда би трябвало да е подпомагането на семейството, в зависимост от неговите нужди за отглеждане и възпитание на детето. В Закона за закрила на детето са предписани следните мерки, според спецификата на случая и по предписание на отделите за закрила на детето в дирекциите „Социално подпомагане” в общините:

1. осигуряване на педагогическа, психологическа и правна помощ на родителите или лицата, на които са възложени родителски функции, по проблеми, свързани с отглеждането, възпитанието и обучението на децата;

2. насочване към центровете за социална рехабилитация и интеграция;

3. консултиране и информиране на детето в съответствие със степента на неговото развитие;

4. консултиране на родителите или лицата, на които е възложено изпълнението на родителски функции, по въпроси на социалното подпомагане и социалните услуги;

5. осигуряване съдействие за подобряване на социално-битовите условия;

6. социална работа за улесняване връзките между децата и родителите и справяне с конфликти и кризи в отношенията;

7. проучване индивидуалните възможности и интереси на детето и насочването му към подходящо учебно заведение;

8. съдействие за устройване на подходяща работа на нуждаещи се навършили 16-годишна възраст, при установените в трудовото законодателство условия;

9. насочване на детето към подходящи форми за ангажиране на свободното му време;

10. съдействие на осиновителите при подготовката им за изпълнение на родителските им функции, самото осиновяване, както и защита правата на детето при прекратяване на осиновяването

Прилагането на предписващия (медицински) модел по-скоро администрира „случая”, а не го решава, тъй като не се търсят първопричините, не се гледа на семейството като едно цяло, а като съвкупност от отделни „клиенти”. Проблемът идва и от множеството писмена документация, която би трябвало да бъде в електронен вариант и достъпна в мрежа с различни равнища на достъп. Администрирането на случая трябва да съдържа и споразумение с клиента и неговото съгласие да бъде третиран.

И тъй като социалната работа срещу изоставянето на деца има своя много сериозен психологически аспект, то дейността по време на различните етапи от процеса на вземане на решение от клиента трябва да е съпроводен и с психологическа подкрепа.

Основен проблем е и липсата на обучение на бащите, чието понякога безотговорно по отношение на собствения живот и живота на жените и децата им поведение се отразява изключително негативно: безотговорният баща се възприема често като норма, а всички мерки и подкрепа в Закона за закрила на детето са насочени към „майчинството”. Т.е. обществото, чрез своите регламенти, освобождава бащата от задължението за полагане на усилия в подкрепа на цялостта на семейството. В същото време, съвестните бащи и тези,

които желаят да полагат усилия да бъдат родители в най-добър интерес на детето биват лишени от помощ и подкрепа от същия този регламент (3, 5, 7, 8) с изключение на двете седмици отпуск по бащинство, които по новия Семейен кодекс (13) им се полагат. А ефикасното родителстване трябва да е взаимозаменяемо – всички родителски (не полови, не и брачни) функции и дейности трябва да могат да се осъществяват и от двамата родители, което ще ги държи заедно и ще ги направи истинско семейство да децата им.

Отпадането на задължителното предписание от страна на отделите за закрила на детето към центровете за обществена подкрепа ще даде възможност на заинтересувани родители, които не са обект на социално подпомагане да създадат средища и мрежи за обучение и възпитание в активно и добросъвестно родителстване.

Визия за развитието на сектора

Политиката за превенция, насърчение на качествено отглеждане и закрила на детето трябва да разполага с възможности за максимална индивидуализация на мерките по отношение на семейството на детето. Едновременно с това, паралелните на семейството структури (центрове, звена, административни отдели, приемни семейства и др.), които в момента се развиват главоломно и са сравнително добре обезпечени, трябва да насочат усилията си към укрепване и развитие на родителския капацитет на биологичното семейство. Естествено, превантивните програми трябва да са насочени към възможно по-широк кръг бъдещи родители, но освен това трябва да се има предвид и нуждата от превенция на изоставянето в семейства с повишен риск. Профилът на такива семейства също трябва да се разширява, за да се обхване максимално директния риск от изоставяне. В момента той включва: „Родилките, които проявяват симптоми и реакции на отхвърляне на детето, имат особено поведение, което се разпознава лесно (6). То се характеризира с:

- видими признаци на притеснение, нетърпение или напрежение,
- депресивност,
- прекомерна загриженост или безразличие към детето,
- страх да докосне или даже да види детето,
- изразяване на неудовлетвореност от вида му или от това, че въобще се е появило на бял свят.
- непълнолетните или млади майки
- майки, за които това не е първо дете и които искат да изоставят новороденото в родилния дом”

Освен това, мерките за насърчение на семействата трябва да включват инструменти за лично и професионално израстване на родителите в рамките на техния потенциал. Което, от своя страна означава, че трябва да е налице и система, която да може да определи този потенциал адекватно и стандартизирано за българската популация.

Закрилата на детето трябва да се осъществява в система от мерки насочени към предотвратяване на рискови ситуации. За целта ще трябва да се преформулира определението за „състояние на риск”, като се включи понятието директна заплаха за нарушаване на физическия, психическия или социалния статус. В момента в ЗЗД в чл. 2 е формулирано понятието „дете”, а в глава Втора са формулирани някои от възможните рискове за детето. Индиректната заплаха не би могла да се формулира, тъй като тя налага изказване на предположение, което е недопустимо и неадекватно по отношение на спазването на гражданските права и задължения на детето и родителите.

Водещи принципи при изпълнение на концепцията

1. Приоритетност на превенцията на изоставянето на деца в общинските политики и в гражданския сектор, в отговор на нарастващия брой млади хора (бъдещи родители) с рисково поведение;

2. **Защитеност** на най-добрия интерес на детето, в съответствие с принципа за право на семейство, право на познание за биологичната история и право на родителите да оказват грижи и да дават любов на своите деца. Най-дъбър интерес на детето е то да расте в здравословна и любяща среда, която да бъде развиваща и подкрепяща неговите заложби.
3. **Толерантност и равнопоставеност** между деца и възрастни в спазването на правата и отговорностите на децата по отношение на тяхното развитие, възпитание и обучение, като първичното право да полагане на грижи принадлежи на родителите и осиновителите, не на държавата и общината в лицето на социалните „служби” по места.
4. **Информираност** на обществото, чрез широко представяне на обективни данни за проблемите, свързани с изоставянето на деца в България сравнено със ситуацията в региона;
5. **Ангажиране** на гражданското общество, чрез подкрепа на неправителствени организации и социални мрежи в реализирането на дейности по превенция изоставянето чрез развитие на програми за повишаване на родителския капацитет (личностен и професионален);
6. **Оценяване и развитие** на системата за превенция след анализ на нуждите, въздействието и ефективността на приложените мерки в рамките на двугодишен период;
7. **Балансираност** в подхода на избор (ранна, вторична) и обхвата (общност, училища, семейства, система от професионалисти и доброволци) на превантивните програми;
8. **Устойчивост** на прилаганата превантивна политика, чрез осигуряване на ресурсна обезпеченост (обучение на социални работници и мениджъри в областта на центрирания върху семейството подход в социалната работа);
9. **Партньорство и сътрудничество** с местни и национални институции и организации, ангажирани с превенцията (първична и вторична) на изоставянето; обмен на добри практики между организациите.

Стратегически цели на концепцията

Основна цел на концепцията: да предложи центриран върху семейството вариант за ограничаването на риска от изоставяне на деца във всички периоди на детството; развитие на общински политики и програми в тази посока.

Оперативните цели предполагат разделянето на задачите в няколко направления:

А) Превенция и обучения

Цел: Създаване на превантивна среда за родителите в различните общини способстваща за намаляването на случаите на родителстване с много нисък родителски капацитет.

Стратегическа задача 1. Създаване на условия и среда в общините за развитие на уменията и интересите на бъдещите родители в областта на детското развитие и психология на детето, правилните грижи за бебето и детето, овладяване на негативните емоционални състояния вследствие на нарастващите ангажименти при отглеждането на дете; обучение на съпричастност за бащи, обучение за овладяване на гнева за бащи и млади майки с характерен психологически профил.

Стратегическа задача 2. Въвеждане на ефективни превантивни програми за превенция на асоциалното и антисоциалното поведение сред младежите в общата популация на децата - програми за ранна превенция на изоставянето;

Стратегическа задача 3. Въвеждане на корекционни обучителни и възпитателни програми за семейства като част от задължителните мерки в семейства, където вече е изоставено едно дете.

Стратегическа задача 4. Въвеждане на програми в центровете и кабинетите за социална превенция, включването на младежи с асоциално и с антисоциално поведение в обществено полезни дейности на граждански организации в областта на политиката за детето.

Стратегическа задача 5. Регламентиране на статута на неправителствените организации, развиващи програми за превенция извън лицензионния регламент на държавата за доставка на социални услуги, отпадане на нуждата от предписание от страна на държавните

структури, за да бъде включено дадено семейство в превантивна програма срещу изоставянето на дете. Засилване на контрола по резултатността и устойчивостта на инициативите в гражданския сектор.

Стратегическа задача 6. Повишаване на квалификационните умения на професионалистите, работещи в системата за превенция на изоставянето на деца чрез разработване и прилагане на квалификационни програми във връзка със социалната работа с деца и семейства, центрирана върху капацитета на биологичното семейство.

Стратегическа задача 7. АГ-отделенията в общинските болници, кабинетите за АГ-консултации, андрагогическите кабинети, както и педиатричните кабинети към поликлиниките, личните лекари, гимназиите и училищните им настоятелства, неправителствените организации с нестопанска цел на територията на общините за реализиране на инициативи и кампании в областта на превенцията на изоставянето чрез разработване на проекти, по общинските наредби и развитие и приложение на програми за семейно планиране.

Б) Индивидуална превантивна работа

Стратегическа задача 1 „Предикатен период” – осигуряване на възможност на непрекъснат поток от информация от страна на заинтересуваните обществени звена (АГ-отделенията в общинските болници, кабинетите за АГ-консултации, андрагогическите кабинети, както и педиатричните кабинети към поликлиниките, личните лекари, гимназиите и училищните им настоятелства, граждани) към оторизирани нестопански организации, развиващи програми за първична и вторична превенция на изоставянето. Информацията осигурява време за действие, както и време за индивидуализиране на подхода.

Стратегическа задача 2 „Период на вземане на решение” – преразглеждане на Методическо ръководство по превенция на изоставянето на деца на ниво родилен дом, създаден от Агенцията за закрила на детето и създаване на методика за работа срещу изоставянето на деца в ранна детска възраст. Да се оптимизират административните изисквания и срокове, за се обучат специално за целта социални работници-консултанти, които да оценяват и да предлагат решения на индивидуалния случай. Да се постави задача на висшите училища да развият магистърски практикуми по социална работа срещу изоставянето на деца.

Стратегически задача 3 „Период на мултифункционална подкрепа” – основна задача тук е да се осигурят възможности за подслон и препитание на биологичния родител (майка или баща), така че в периода до навършване на 12-13 месеца на бебето (т.е. да са налице индикации за прохождение и, съответно, да е налице готовност за яслени грижи) той да има възможността да си намери самостоятелен подслон и работа. Да се акцентира върху развитие на автономност. Периодът е достатъчен както за обучения (включително ограмотяване), така и за професионална квалификация. Регистрацията в Дирекциите „Бюро по труда” в общините трябва да развият програми за квалификация и обучение на рискови майки с цел да се трудоустроят и да им се даде шанс по този начин да запазят бебетата си. Необходима е психологическа и педиатрична подкрепа – диагностично-консултативните центрове и личните лекари трябва да развият програми за обучение, консултиране и упражняване в умения на рискови майки (бащи). След приключване на този период майката (бащата) трябва да е запазила(л) бебето си, трябва да е трудоустроена(н) и подслонена(н), трябва да е записала(л) бебето си в ясла, като минимум.

Стратегическа задача 4 „Период на повишаващ се родителски капацитет” – основна задача тук е след кризата да не се допусне следваща такава и родителят трайно да ремисира, като факторът риск подължава да се отчита. Включването на майката (бащата) в родителски групи за взаимопомощ, участието и в обществено-полезен труд, обучението ѝ (му) в гражданска отговорност и съвест, насърчаването и в постоянство при полагане на грижи за детето са от ключово значение. Неправителствените организации с нестопанска цел трябва да развият обучения и дейности насочени към развитие на гражданска съвест и родителска

отговорност и умения. В такива обучения трябва да се включват и бащи (или бъдещи такива).

Дейности за постигане на целите

1. **Законодателни:** Промяна в Семейния кодекс, която да даде възможност на бащите да се възползват адекватно на случая от социалната система на държавата, отглеждайки сами децата си; промяна в ЗЗД в частта му за отговорността на родителите. Предложението за обществено обсъждане проект за закон за детето търпи най-основна критика по същата точка. Родителските права и задължения по отношение най-добрия интерес на детето трябва да са първостепенни и гарантирани от държавата. Необходима е промяна в наредбата за условията и реда за осъществяване на мерки за предотвратяване изоставянето на деца и настаняването им в институции, както и за тяхната реинтеграция (2003) целяща оптимизиране на мерките, сроковете и санкциите. Налага се и промяна в Методиката по превенция на изоставянето на деца на ниво родилен дом с цел оптимизиране на координацията и сроковете.
2. **Административни:** да отпадне задължителното предписание на Отделите за закрила на детето към Дирекциите „Социално подпомагане” при ползване на услуги в общността. Да се даде възможност по оперативните програми на неправителствения сектор да разгърне капацитета си като привлича отговорни родители за обучители, както и съвестни родители за осъществяване на стабилна общностна мрежа в подкрепа на услугите.
3. **Социална работа:** приложение на принципите за центриран върху семейството модел на социална работа срещу изоставянето на деца.
4. **Обучителни (тренингови):**
 - А) за бъдещи и настоящи родители: обучения за повишаване на родителската компетентност по отношение бременността, раждането и израстването на децата, познания в областта на психологията на пола, педагогика; обучения и тренинги за постигане на житейски цели, овладяване на гнева, гражданска отговорност, елементарна юридическа грамотност; ограмотяване, квалификация, професионално обучение и квалификация.
 - Б) за професионалисти: медици (АГ, педиатри, психиатри, общопрактикуващи): обучение за разпознаване на рисковото поведение при бъдещи и настоящи родители по отношение на децата; структуриране и организиране на обучителни курсове за повишаване на компетентността за отглеждане на децата. За професионалисти психолози, социални работници: обучение за консултиране срещу изоставянето на дете. За администратори в отделите и дирекциите социално подпомагане: обучение в гъвкави методи за подкрепа и прилагане на нормативната уредба в страната, тренинги за съпричастност, отговорност и експедитивност.

Очаквани резултати от изпълнението на предвидените дейности

Разбира се, за да се предвиди резултат от приложението на центрирания върху семейството модел, е необходимо да се представят изследвания при вече приложен модел в подобна среда. През м. Май, 2012г. американската неправителствена организация „Beyond Visions Foundation” в своя сайт публикува резултати от петгодишно приложение на модела сред много бедни, изолирани семейства, в състояние на клъстеризация и на пълна безпомощност в общността (17). Резултатите показват, че социалната работа по превенция на изоставянето, съчетана с развитие на родителския капацитет спасява от разпад до 40% от семействата в риск и до 65% от бебетата, които са били застрашени от изоставяне, не са били изоставени от биологичната семейна общност.

В нашите мащаби това би означавало годишно до 300 бебета и малки деца да не бъдат изоставени от семействата си, а до 1500 семейства да не се разпаднат, изоставяйки децата си (по данни на Агенцията за закрила всяка година в България се изоставят около 1000 бебета и малки деца годишно (9). Този модел се прилага и в България, но все още с много трудности, въпреки добрите перспективи: Фондация „В помощ за благотворителността в България”

публикува резултати от дейността на фондация „Надежда за малките“ в кв. Княжево, гр. София, като алтернатива за временно отглеждане, индивидуална грижа и внимание на изоставени бебета и малки деца, които в противен случай биха били изпратени в голяма институция (15), като посочва, че за 2011 година успеваемостта на грижите е 60%, т.е. две трети от децата са намерили своето семейство.

Съвместно изследване на Фондация «Дафне», Фондация «За нашите деца» и Института за работа, здраве и организации към Университета в Нотингам, Великобритания твърди, че приложението на центриран върху повишаването на капацитета на семейството модел за превенция на изоставянето, в десет различни изследвани европейски държави дава резултат да 65-70% предотвратяване на прекия риск от изоставяне на бебета и малки деца поради нисък родителски капацитет в рамките на петгодишен период (16). В България чрез държавноделегирана дейност, но с подкрепата и на външни фонинсиращи организации резултатът е едва 24%. Което идва да подчертае, че единствено развитието на паралелни на биологичното или осиновителското семейство структури нямат ефикасността нужна да се осъществи целта всяко дете да има семейство, в което да получи любов, грижи, насърчение и развитие според потенциала си.

Литература и източници:

1. Алианс от НПО, 2008г., Предложение за прилагане на визия за реформа в грижите за детето в България www.sosbg.org/content/plan_realizacija.doc
2. Държавна агенция за закрила на детето, 2010, Методическо ръководство по превенция на изоставянето на деца на ниво родилен дом, <http://sacp.government.bg/polezna-informacia/metodicheski-ukazania/prevencia-izostaviane-rodilen-dom/>
3. Закон за закрила на детето, Дв. Бр. 48 от 13.06.2000, посл. изм. и доп. Бр. 28 от 5.04.2011 и ППЗЗД, ДВ. бр.66 от 25.07.2003, посл. изм. ДВ. бр.57 от 24.07.2009
4. Закон за семейните помощи за деца, ДВ. бр.32 от 29.03.2002г. ДВ. бр.99 от 16.12.2011
5. Методически указания за контрол по спазването на стандартите за качество на социалните услуги за деца, 2010, <http://sacp.government.bg/polezna-informacia/metodicheski-ukazania/>
6. Методическо ръководство по превенция на изоставянето на деца на ниво родилен дом, Агенция за закрила на детето, 2004, <http://sacp.government.bg/polezna-informacia/metodicheski-ukazania/prevencia-izostaviane-rodilen-dom/>
7. Наредба за критериите и стандартите за социални услуги за деца, ДВ. бр.102 от 21.11.2003, посл. изм. ДВ. бр.7 от 21.01.2011
8. Наредба за условията и реда за осъществяване на мерки за предотвратяване на изоставянето на деца и настаняването им в институции, както и за тяхната реинтеграция, ДВ, бр. 74 от 22.08.2003
9. Национален съвет за сътрудничество по етническите и демографски въпроси, 2009г., Доклад от мониторинг за изпълнение на Националния план за действие в рамките на „Десетилетието на ромското включване 2005 – 2015г.“ www.logincee.org/file/12097/library
10. Национален план за действие по „Десетилетие на ромското включване 2005 – 2015г.“ http://ec.europa.eu/ewsi/UDRW/images/items/docl_1538_857037696.pdf
11. Национални програми за закрила на детето от 2008, 2009, 2010, 2011. <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=464>
12. Национална стратегия за детето 2008 – 2018. <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=464>
13. Семейен кодекс, ДВ. бр.47 от 23 Юни 2009, посл. изм. ДВ.бр.100от 21.12.2010
14. Съвет за административна реформа към Министерски съвет, Методология за стратегическо планиране на Република България, 2010, <http://www.strategy.bg/Publications/View.aspx?lang=bg-BG&Id=90>

15. Фондация „В помощ за благотворителността в България”, доклад, 2012, <http://bcaf.bg/bg/vsichki-aktualni/77-v-malkata-kashta-se-sluchvat-golemi-neshta>

16. Browne, K., Изоставянето на деца и неговото предотвратяване в Европа, 2012опа <http://www.nottingham.ac.uk/iwho/documents/childabandonment/bulgaria/brochure.pdf>

17. Petersen, Y.D., Beyond Visions Foundation, Positive youth and family development – An overview, 2012, <http://beyondvisions.org/bvf-programs/positive-youth-and-family-development/>